

Jüneyt han Türkmenşähra

Category: Kitapcy, Taryhy makalalar

написано kitapcy | 23 январа, 2025

Jüneyt han Türkmenşähra

DEMIRGAZYK TÜRKMENISTANDA JÜNEYT HANYŇ ÝOLBAŞÇYLYGYNDA RUS
BASYBALYJYLARYNA GARŞY GÖREŞLER

Jüneyt hanyň 60 ýyllyk göreş ýoluna syn!

JÜNEYT HAN TÜRKMENŞÄHRADA

**«Asmanyňdan aýyrylan uçar,
Köçeleňden awtomobil geçer,
Milletiň Eýrana gaçar
Boş galar Leninniň ýurdy.»**

Afan şahyr-Jergelan

1927-nji ýylyň oktobrinde Jüneyt hanyň Garagumda bolşewiklere garşy alyp baran giň möçberli göreşi, onuň soňky söweşi hasaplanýar. Şyhym Sülgüniň ýolbaşçylygynda Eýrandaky Türkmenleriň arasyna iberilen topar, ol ýerden hoş habar bilen dolanyp, Jüneyt hanyň Türkmenşähra baryp biljekdigini aýdýar. Han 1928-nji ýylyň iýun aýynyň ahyrynda 600 sany atlysy bilen Sumbar hem-de Etrek derýalarynyň çatyşýan jülgesindäki Çat serhet postynyň golaýyndaky Ygdir olum-Towşangyr geçelgesinden Eýrana/Türkmenşähra aşyp, Egri_bogazyň üsti bilen Narly dag jülgesinde, «Gökçe» daga arka berip mesgen tutýar[1].

Hanyň, Türkmenşähra geçendigi baradaky habar eýýam Eýranyň, Türkiýäniň we bosgunlar tarapyndan neşir edilýän metbugatda çap edilýär. Bu barada «Ýeňi Türkistan» gazetinde şu aşakdaky habar ýerleşdirilipdir:

**Jüneyt hanyň Eýranyň Astrabat welaýtyna sygynandygy hakda
«Ýeňi Türkistan» neşiriniň habary. 1928-nji ýyl. Sentýaber aýy.
2-nji ýyl. 2-3 sanlary.**

«Jüneyt han. Türkmen ilinde rus istilasyna/ basybaljylygyna

garşy mujadilesi/göreşi 10 sene/ýyl dowam eden Jüneyt hanyň soňky aýlarda alty ýüz suwary /atly esgerleri ile/bile Eýranyň Astrabad welaýatyna iltja etdigi /sygynandygy habar alynmyşdyr. »

Etrek-Gürgen Türkmenleri, öz erkinlik ugrundaky göreşlerini baryp 1916-nji ýyldan başlap, 1924-nji ýylda jemhuriýet düzgünini gurmagyny başarypdylar. Ýöne merkezi hökümet Türkmenleriň bu göreşiniň Eýranda ýaşaýan beýleki halklara-da görelde bolmagyndan howatyr edip, 1925-nji ýylyň oktoberinde Türkmenleriň göreşini basyp ýatyrdy we ýolbaşçylaryny gyrdy. Ýöne Türkmen partizanlarynyň şol sanda Nepes serdaryň we Annageldi hajyň baştutanlygyndaky degdim-gaçdym urşlar 1928-nji ýyla çenli dowam edýär. hökümet hile we aldaw ýoly bilen Annageldi serdary öldürdýär. Şondan soňra Türkmen atlylarynyň bir bölegine Annageldiň ogly Çopan serdar baştutanlyk edýär, ol öz atlylaryny Türkmensähranyň jümmüşine, Türkmenistan bilen serhet_ýaka daglyk ýerlerine çekýär. Türkmen ýolbaşçylylary Jüneyt hany kümmet howuzyň gaýrasynda, Egri bogazda garşy alýarlar. Astrabad welaýatynyň harby komandiri serheň Häkimi, Jüneyt hanyň gelmegi bilen Türkmensähraly Türkmenleriň gaýtadan aýaga galmagyndan bynjalyk bolup, Türkmenlere haýbat atmak maksady bilen harby uçary obalaryň üstünden pesejik ýerden uçurýar, ol soňra aldawa, mekire baş urup, hökümete wepaly Türkmenlerden; Mämet ahun Jürjany we Merjan han ýalylardan peýdalanyp, Eýran hökümetine boýun bolmaga hem ýaraglaryny bermäge yrmak üçin Jüneyt hanyň ýanyna iberýär. Bu duşuşyk we Jüneyt han bilen geçiren gepleşigi hakynda şol wagtyň özünde Türkmenleriň adyndan Eýranyň mejlisinde wekil bolan, Mämed ahun Jürjany bir çykyşynda mejlisiň tribunasyndan şeýle diýpdi:

چنانکه قبال امتحان خود را بدولت و ملت دادم و چند مرتبه اسلحه... گرفته و کارهای برجسته را انجام دادمکه بیک دو قسمت آنرا برای استحضار بسمع اولیای دولت و نمایندگان ملت مریساند. در موقع اغتشاشو جنگ جنید خان حسب الامر اعلیح رضت سابق، مرحوم تیمور تاش وزیر درباروقت به بنده دستور دادندرش بر ط آنکه بفرماندهایکمک فکری فرمانده تیپ و قلع و قمع جنید خان بدشتگرگان بروی. عرضکردم بشما هم وکیلگرگانتیپ دستور فرمائیدکه نظریات بنده هم دخیل باشد

بعد قبول فرمودند و) آقای فلسف رهستید گوش بدهید (بفرمانده تیپ هم آنطور که الزم بود دستور دادند. سپس موقع زمستان در هوای رسد با هزاران مشقت و زحمت زیاد وارد گنبد کاوس شدم دیدم فرمانده تیپ کلیه روسای ایالت را احضار کرده بتصور اینکه آنها با آدمهای جنید که بمیان ایالت آمده مردم را غارت یم کردند همدست یم باشند میخواستند تحت نظر بگریند. بنده بفرمانده تیپکه جناب آقای رستیپ زاهدی بایشان اسلحه بدهید من خودم ضامن یم شومربودند عرضکردم که خوب است عوض تحت نظرگرفت نماندت که اینها مسلح شدند یکنفر از عمال و آدمهای جنید خان باقکه وق . تکه بآنها اسلحه دادند ده روز طولایشان هم تقاضای بنده را قبول فرمودند از آن ساع نکشید که جنید و اتباعش فراری و بافغانستان رفتند و همترتر طور در دوره هشتم وکیل نبودم یک اغتشاش در دشت بعمل آمد. آقای رسهنگ حکیم که فرمانده تیپ و حکومت نظامی بودند بنده را خواسته و فرمودند که بدون اینکه یی بلند شود بچه وسیله باید رفع این اغتشاشکرد ورسو صدا اظهار کردم قشون کشیدن و رس و صدا بلند میشود بعالوه خسارت زیاد وارد میشود بایست که بیک عده تراکمه اسلحهشدن گذشته از آنکه طوالی ررسار را تعقیبکنندکه به ارسع وقت نتیجه حاصل شودرت ابدھیم. که خودشان مثل جنگ و دعوای ترکم . چون ایشان هم شخص سیاستمداری بودند پیشنهاد بنده را قبول فرموده فورا ترتیب اثر دادند. در مقابلررسار در ظرفخود بنده مخصوصا به اسب سوار شدم برای تسلیم و نصایح 24 ساع ۳۶ فرسخ راه را یط کرده و اشخاصیکه از اول بهمرایه بنده آمده بودند با آنکه اسب سوار قابیل بودند خسته شده و طاقت نیاورده برت که در آن روز از بنده ظاهرشد ماندند سپس از محل دیگر همراهیگرفتیم این طاقت و توانای یفقط مقاومت اسب سواری بنده بوده که از هر حیث اسب درجه اول بود بهر حال هر کجا که الزم بود رفتم ررسار قلع و قمع شدند. بعد ازطرف دولت و اقدامات و نصایح الزمه را کردمخالصه ده روزطول نکشید آن ادو نفر رسهنگ برای بازریس این پیش آمد بدشت گرگان آمدند که بیک از آنها آقای رسهنگ شاهقیل بودند و ق ه عملیات بنده را مشاهده فرمودند اظهار کردند خوب شدکه شما در این دوره وکیل نبودید زیرا که اگر

[در تهران بودیدکیس نبودکه این اقدام و عملیات را بنما. 2]2]

Han Jüneydiň Eýrana geçmegi we Eýran hökümetiniň bu uly söweşijiniň ilerki Türkmenleriň göreşlerine ýetirip biljek täsirinden heder etmekleri ýöne ýerden däldi. Bu wakadan ençeme ýyl soňra Tahrán metbugatynda öz beýanyny tapypdyr. Bir toparmerkezineşirlerde Jüneyt hany betnyşan, döw (gul) edip görkezmäge synanşypdyrlar. Mysal üçin «handeniha خواندنیها

diýen žurnalynyň 1336-njy ýylyň 9-nji şehriwer aýy 1-2 sanynda, - June 1928- polkownik Ýekrengian (1925-nji ýylda Türkmenşährany gana çaykan ofiserlerden), Jüneyt hana töhemt baryny atýan makalasyny çap etdiripdir:

«Türkmeniň aýylganç janawary nädip bolşewikleriň penjesinden sypyp öz taýpasy bilen Eýrana sygyndy?

Çagyrylmadyk myhmanyň demirgazyk we gündogar harby birlikleri bilen degdim-gaçdymly atyşyklary, бүтін Horasany söküp, Owganystana sygynşynda başdan

geçiren wakalary.

Žurnalda Jüneyt hanyň Eýrana sygynşy, Türkmenşährada ýaşaýan Türkmenleriň basmaçylyk edendigi, indi bolsa olaryň hepbiginiň berilendigi we... şoňa meňzeş töhemtler we şaunistik sarmamalar bu polkownşk öňe sürülýar.

Eýran hökümetiniň ýaraglary tabşyrmaly diýen talabyny Jüneyt han ret edip, atlylary bilen demirgazyk Horasany aşyp, Owganystana ugraýar. Annageldi aýyň hem-de onuň ogly çopan serdaryň atlylarynyň hatarynda söweşen «Sallah» obasyndan [b]«Jeňnel Kelte» ölmeziniň öň ýanynda (1986-njy ýylda) Jüneyt hanyň Türkmenşährada başdan geçiren günleri hakda şeýle gürrüň beripdi[3]:

«Han Jüneyt orsden [Türkmenistandan. A.G] çykyp bitak ýaşamaga geldi. Haled_Nebiň gaýrasynda «Üç guýy, Narly» diýa, şunda gelip oturdy. Soň Jüneyd han, ýoldaşy Şaltaý batyr bilen Gürgniň häkimi «serdar ejel» diýa, [serheň Häkimi]ň ýanyna bardy. Men-de bardym. Şunda Häkimi: «ýaraglary beriň» diýdi. Jüneyt bolsa: «biz ýaragy berip, ýaşa bilmeris, ýöne ýarag elimizde galsa, biz harija bilen, ors bolsun her ýer bolsun, urşmaly bolsa-da urşarys» diýdi. Onda ok-ýarag diýseň bol, gorhanasy tükel, özüniň-de 600-700 atlysy ba. O-da bir döwlet. Yrzanyň goşuny olaryň üstüne aýlandy. Jüneydiň ýoluny bogdula, gökleň ýoluny-da bogdula, kümmet tarapyny-da bogdula. Muny hiç ýaña çykarmadyla. Sekgiz günlap gabaw boldy, Jüneydi hiç ýere goýbermedi. Ahyrynda şanyň goşuny gyssanyp, Jüneydiň üstüne çykmary boldy. T_üpeňleşmäne durdular, ertirki atyşandan tä ikinji-ne çenli, muny halas etdiler [şanyň goşunyny ýeňdiler- A. G] Han Jüneyt şoň [Eýranyň-A. G] müňe golaý leşgrini gyrdy.

Biz-da şuñ içinde. Bi-de [Jüneyt han] Annageldi bilen kök-dä. Biz-de kömek berýäs-da. Şu taýda muny [şa goşunyňny A.G] leyis etdiler, gyrdyla. Şanyň dargan goşunyndan ýarag aljak bolanymyzda Jüneyt diýdi: «bir oka-da el dgirmäň, ata-da el degirmäň, meň özümde ýarag-da bol, hernäme islesňiz men-de bar, şuňa el degirmäň» diýdi. Şu wakt şı Mämet ahun ertesi bardy Jüneydiň ýanyna. Durdygylyç han-da bar, garaz kändi, ýaşuly adamla. Şuny bilmedim, nädip aldady, ýogsam Jüneyt ondan gorkýan zady ýok. Ýassyn Jüneyt owgana tarap ýola düşdi. Annageldi oňa kömek etmäne 10-15 atly berdi, men-de bar, owgana ýola düşdük. 20 gün ýol ýöräp, owgana aşdyk. Biziüç aý saklady, hezzet-syýlag etdi. Ýene Eýran serhedine girdik, Yndi biziň gaýgymyz ýok, biz näme ýa ölmeli, ýa öldürmeli, başga gürrüň ýok, maslahatlaşylgy-da. Şı bilen biz «Altyna» [Altyn tokmak. A.G] geldik. »

Han Jüneydiň Eýran goşuny bilen çaknyşyklary hakynda Eýranly ofisser/serheň Ýekreňiýan şeýle ýatlamalary ýazyp galdyrypdyr:

تریمه 1307 شمیسفر از نزدیکان خود به طور ناگهان ی خان جنید »
با چهارصد ن به طرف چات حرکتکرد تا از مرز حرکت کرده به ایران
بیاید. مأموران شورویکه اغفال شده بودند نتوانستند او را
تعقیبکنند فقط طیارات روس خط سری آنها را تعقیب و هنگام عبور از
مرز چندین بمب به رس آنها ریخت که در اثر این بمباران یک از
زنها و چند نفر دیگر از نزدیکان خان کشته شدند. این روز شنبه دوم
تری [۱۳۰۷] و پنجم محرم ۱۳۴۷] ۲۴ ژوئن ۱۹۲۸] بو رستیپ زاهدی
فرمانده تیپ شمال مطلب را به تهران تلگراف وکسب تکلیف نمود. در
همری استکه جانریدی خان هم با جمعیت خود از خاک روسیه
[ترکمینیستان] به ایران تجاوز و در حدود مراتب را به تهران منعکس
مراوه تپه میهمان ترکمانان یم شودکه رستیپ امان هلا مریزا
جهانبان ی وکسب تکلیف یم نماید. هنوزشاه فقید تصمیم اتخاذ
نکردهکه سفیریشوری ضمن یادداشت یمگوید «دوستدار حق مطالب ی و
تسلیم جنید مثل یک نفر جان برای خود رامحفوظ میدارم. ی مقرصجنان
» از تهران به لشکر ررسق و تیپ شمال دستور داده یم شود از این
پناهندگان باید طبق خوی و روش رشوط بر آنکه اسلحه خود را تسلیم
نموده و در مرز هم ساکن نشوند. آنها را به ین شود م پذیرا ایران
ی داخل خاک ایران کوچ دهید که بهانه ای به روسها داده نشود. از
جمله همراهان خان ۱۵ پش بزرگ او بودند که همه روزه در رکاب پدر
سوار شده به شکار و سوار رن یم پرداختند. خو یادداشت مؤکدی به

وزارت خارجۀ ایران] یم فرستد و متذکریم شود در این ضمن سفیر روس مجدداً که پشت مرزهای ما یک عده از دشمنان روسیه مسلح و هر روز ما را تهدید یم کنند. طبق بند ۶ پیمان ۱۹۲۱ یا آنها را تسلیم ما کنید، یا اجازه بدهید ارتش رسخ در خاک ایران آنها را تعقیب کند یا خودتان به خلع صالح آنها بریدارید. چون اطلاع پیدا کرده بودند که این کاروان بدون اینکه ی اقال ارد خاک ایران شده اعلیح یرص قبضه تفنگ خود را بدهند و ت فقیدگاه، درطول مدت سلطنتش ضمن روس و انگلیس میل هم نداشت مرتکب تخلفا ین به تقاضای رن مورد همسایگان، مخصوصاً رن اعتنا المللیل شده، گزک به دست آنها بدهد. بعالوه طوایف ترکمن ایرانکلیه خلع صالح شده اند. وجود بریی این عده مسلح فسادی برپا خواهد کرد و تحت عنوان اینکه ترکمنها ممکن است به تهیه سلحه اقدام سیری شد، اینک به کنند. بنابراین به فرمانده لشکر دستور مؤکد صادر یم شود که دوران میهمان ی محض اطلاع دهید که در ظرف ۴۸ ساعت یا اسلحه خود را تحویل یا به روسیه معاودت نمایند. نگفته نمان ضمناً که ترکمن ها ورود خان جنید را مغتنم شمرده تحت عنوان دید و بازدید مرتب به ، او را صاحبکشف و کرامات دانسته و عارف یت و خان ی دور او جمع میشدند و بر مقام و ریاست دی ین از تراکمه ایران مناسبت در همان مالقاتهای اولیه مریدان فدا معنوی برایش قائل بودند. به همیری ی پیدا مریدان معنوی نقش مهیم را کرد که بعد همری برای نجات خان از بلیات و عبور از رستارس خراسان بازی کردند. ت زد و خورد جنیدخان و اغفال اردوی دول سومرتر ین اوایل اسفند ۱۳۰۷ مرکب از سوار و پیاده و توپخانه که ازگیالن و خراسان رسهنگ حکیم اردو داد و به طور پنهان ی کمک گرفته بود، تشکیل از دیدکارون جنید به سوی ناریل داغ عزیمت یمکند. پس از استقرار واحدها و محارصه اردوگاه دشمن، سحرگاهان روز یکشنبه پنجم اسفند (رمضان ۴۷) ناگهان آتش توپخانه روی رسا پرده خان و اوبه های اردوی دشمن، درست روی چادرها منفجر میشود. پیاده نظام تو پخانه و مسلسل به جلو مریوند. گرچه هوا تاریک و ماه شب دشت و دمن را روشنکرده به پا ساخته که ماه زیر ابر یم شود ظلمت همه جا را فرامیگیرد. پس از اجرای آتش آن ی فقط دقایق ی بود از پشت تپه ها با شمشیریهای آخته به طرف چادرها حمله میریند. هوا که روشن میشود. رسهنگ میدان کارزار را از نظر یم گذرانند و باکمال تعجب حکیم با دوربری ان هستند. عجیب آیا تمام افراد دشمن نابود شده میبیند که سواره ها پیاده شده لگام به دست اسی ی افشسواری به تاخت خود را بفرماندیه رسانده و یمگوید تلفات دشمن جز چند اند؟ در این حریی اشی ی بز گر و گاو و پا شکسته که بر اثر بمباران گلوله های مسلسل و پیاده نظام نابود شدند، جنبنده

ای در چادرها و رسا پرده خان دیده نمیشود و این چادرها اغلب کاغذی و با چوب و علف رسپا نگاه رت نرسانده ویل داشته شده. یک زن جوان به چشم میخورد که با خنجرکشته شده وکیس به او آسی رد پای چهارپایان نشان یم دهد که همان دیشب که اردو متوقف شده و خیل هم مراقبت بودند تا خود اردو آگاه نشود با مهارت کامل بدون رسوصدا به طرف کوهستان گوکالن یع یت منطقه خراسان رهسپار شده اند. راسبازان پیاده ها، سواره ها را مسخره میکنند، سواره نظام توپرچ هارا استهزا مینمایند که عایل تری جنیدخان را باگلوله از بدنش جداکردید. راسبازان مسلسل رچ ها انداختید، کله زدید... تریاندازی شبانه شما خوب بود از چشم شی را شماتت میدهند که واقعا به لشکر خراسان یم کند که بگریید یارو ری بیچاره رسهنگ حکیم با لب و لوچه آویزان تلگراف ا که حال نوبت شماست و جریان را به مرکزگزارش میدهد. بر اثر این پیشآمد فرمانده پادگان منفصل ویل رسهنگ، حاجیعیل خان با یک سواران زبده نفرات هنگ الیموت مأموریت پیدا میکند که جنیدخان اک مسایع نمایند. را در خاک خراسان هم تعقیب و بامأموران لشکر ررسق اشی ی اطالعات خان جنید خوبکار میکرده همه را مات و مبهوت ساخته بود. از ساعت به قدری دایره رن او میگرید از تمام جریانات ازگردان پیاده و سواره ایکه از که رسهنگ حکیم تصمیم به رسکو ینکه ازگیالن به گنبد آمده حیت ازساعت حرکت و توقفگاههای ستونهای اعزا ررسق و توپخانه ها یم ینکه به دیدن او رفته بودند چنان مجذوبش شده که اینک جان نثارش میکنند. آگاه بود. ترکمن هاکرد. وسایل سنگریی خود را پیشاپیش ویل شبانه دور از دید مأموران تعیریخت رجعت خود را قبال مهیاست و اردوی خان باید حرکتکند نظام فرستاده اینک همه چیری رت در البالی جنیدخان خاک ترکمن را وداع کرد و راسبازان را به حال خود گذاشت و با رسعت عجی شد از دیده هامخقی دایع ی ی کوههای سونیک خان جنید برای آخرین دفعه با یکگشیت هفت نفری سوار در نیازآباد برخوردکرده و پس از یک رزم شدید که افراد را رسگرم یم کنند، تمام قافله و احشام خود را به آن طرف خاک افغانستان رسانده و ی سه چهار نفر تلفات و سپس خود و چندین نفر همراهانش با جاگذاردن دو کشته و وارد ساخی مجروح به گشیت 28۰ روز عملیات خاک ایران را ترک میکند. او به قدری عجیب استوار ایران پس از افشان و درجه بود که هنوز داستان جنید خان (غول صحرا) بری داران آن زمان ورد زبان ها است. و ی حبیب هلا قادری سالها در ی بر اثر این عدم موفقیت عده ای از افشان تنبیه شدند. از جمله رسهنگ همان درجه متوقف ماند.

1]] Araçäkde Hanyň toparyna bolan howa hüjümindäki ýitgiler hakynda serediň «Elimäniň ýatlamalary», H.Hormaly. Gorgan. Feragy neşri. 1377. Parsça.

[2] نطق پیش از دستور محمد آخوندگرگای 14، جلس 127، یکشنبه ۳۰ اردیبهش

3]]Bu gepleşik göni ses ýazgydan kagyza geçirildi.

Arne GOLI

Taryh ylymlarynyň kandidaty

Taryhy makalalar